

СҮМБІЛЕ

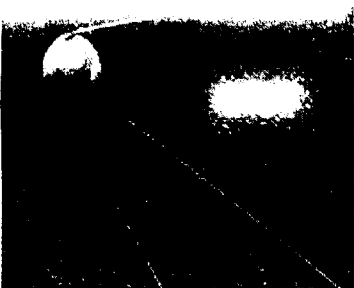

1 5

06.10.05

«Елдің» ғылыми-танымдық басылымы мақалаларының авторы жазушы-фантаст Жүніс САХИЕВ

БАЙҚОҢЫР ПЛАНЕТАСЫ

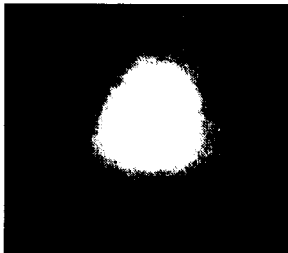

Жер бетінде жүріп саналы әрекет етуге жаралған адам баласының арман-тілегі ұшан-теңіз. Әуелі түнгі аспанда жарыса жамыраған мың-сан жұлдыздар мен шартабак Айға, күндіз жүйемізді жарық етіп тұрған Күнге қарап, олардың құпия-сырларын білуге талпынды. Ол талпыныс бекер далаға кеткен жоқ. Күн мен Айдың қозғалысын, шоқ жұлдыздар мен жеке-дара жұлдыздардың шығыс көкжиектен шығуы мен батуы мерзімі мен мезгілін қадағалай жүріп, адам өзінің күнделікті тіршілік әрекетін де бір жүйеге түсірді.

Одан кейін адамның аспанда қалықтаған құстарша ұшсам деген ой-арманы мазалай бастады. Оның алғашқы әрекетінде қос қолына жасанды қанат байлап, биік жерден секіріп әуреге түсті. Қанатты техника жасауға кірісті. Ол әрекеттерінде адам көптеген қиындықтар мен сәтсіздіктерге ұшырап та отырды. Бірақ адам алған бетінен қайтқан емес. Келе-келе аспан денелерін

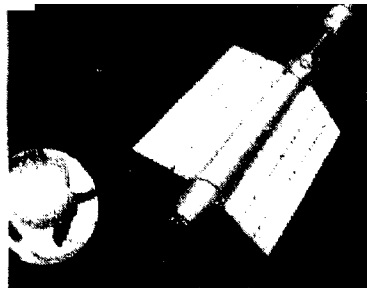
шыны арқылы жақындатып көру мен оларға қарай ұшуға деген арман-тілегі жүзеге аса бастады.

Уақыт өте келе алғашқы қарапайым әуе кемесі дүниеге келді. Ол күн санап жетіле түсті. Әуе кемесі бір көздері қол жетпес арман болған құстан да озып кетті. Бірақ адам арманы онымен шектелген жоқ. Арман алыс жұлдыздарға қарай жетеледі. Ал, оларға қарай ұшып шығу үшін әуе кемесінің күшқуаты жетпейтін еді. Ізденіс пен сынақ одан әрі қарай жалғасты. Ол да нәтижесіз қалған жоқ. Алғашқы ғарыш кемесі де жасалды. Бірақ ол Жердің тартылыс өрісіне жетіп, белгілі жылдамдық алып, кеңістікке шығу үшін арнайы ғарыш айлағы қажет еді. Әрі ондай айлақ мынандай бірнеше шартқа сай келуі тиісті: жері қатты, құрғақ, климаты жұмсақ, дауылсыз болуы шарт. Ғарыш айлағы Жер экваторына жақын орналасса, ғарыш кемесінің күншығысқа қарағы бағыттағы қоз-

ғалысына жеңілдік туады, жанармай үнемделеді. Жердің айналу бағытымен астасып, тез жылдамдық алады. Осы аса қажетті факторлардың бәрі таңдалған үш елдің ішінде қазақ жеріндегі Байқоңырға сәйкес келді.

Бүгінде Байқоңыр трассасы мыңдаған шақырымға созылып жатыр. Оның екінші шеті Тынық мұхиты акваториясымен шектеледі. Трассаның бойында көптеген өлшеуіштер орнатылған пункттер, тағы басқадай бақылау-зерттеу құралдары қойылған пункттер бар. Байқоңырда бірнеше ұшыру кешені тұрғызылған. Оларда әртүрлі техникалық қызмет көрсететін құрылыстар бар. Оларда ғарышқа ұшатын ғарыш кемелері құрастырылады, ұшыруға дайындалады және аттандырылады. Ғарыш кеңістігіне ұшып шыққаннан кейін кемелердің ұшу траекториялары өлшенеді, тиісті нұсқаулар беріліп отырылады, олардан алынған телеметриялық ақпараттар

қабылданады әрі өңделеді.

Байқоңырда адам баласын ғарыш кеңістігіне аттандыруға деген дайындық 1957 жылғы қазан айының 4-інде ең алғашқы Жер серігі ұшып шыққаннан кейін-ақ басталып кеткен болатын. Бірнеше биологиялық зерттеулер жүргізілгеннен кейін 1961 жылы сәуір айының 12-сінде ғарыш кеңістігіне алғашқы адам ұшты. Ал 1991 жылғы қазан айының 2-сінде қазақ ғарышкерлігінде жаңа парақ ашылды. Қазақтың қаһарман ұлы, Кеңес Одағының Батыры, сынақшы-ұшқыш Тоқтар Оңғарбайұлы Әубәкіров алғаш боп ғарышқа жол тартты. Ол мінген үш кісілік "Союз ТМ-13" кемесінің ұзындығы 6,98, диаметрі, 2,72 метр, салмағы 6850 килограмм еді. Кеңістікке екі бүйірінен шығатын Күн батареялары 10,6 метрге жайылды. Жер төңірегінде тұрақты айналып ұшып жүрген "Мир" ғарыш кешенімен сәтті түйіскеннен кейін ғарышкерлер биотехнология, металлургия, медицина және Арал теңізі аймағы бойынша ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізді.

(Соңы 2-бетте).

БАЙҚОҢЫР ПЛАНЕТАСЫ

(Соңы. Басы 1-бетте).

Зерттеулер нәтижесінде Арал үстіндегі тұзды шаң борамасының пайда болуы процесі, зиянды аэрозольдардың Қазақстан мен Ресей аймақтарына таралуының көріністері ғарыштан суретке түсірілді. Сонымен қатар қазақ жері тұсындағы атмосфера қабаттарын, жұлдызды әлемді астрофизикалық тұрғыдан бақылау-зерттеу жұмыстары ойдағыдай орындалды. 2001 жылғы сәуірдің 30 тәулігінде халқымыздың екінші қаһарман ұлы Талғат Мұсабаев кеме басшысы болып ғарышқа аттанды. “Мир” халықаралық ғарыш кешенінде ғылыми-зерттеу жұмыстарын

жүргізіп, Жерге қайта оралды...

Қасиетті жеріміз бен елімізді дүние жүзі халықтарына паш еткен Байқоңыр ғарыш айлағы – космодром жұлдызды әлемді бақылап-зерттеп жүрген әлем ғалымдарын да жігерлендірді. Ғаламшараралық кемесіз Күн жүйесіндегі ғаламшарлардың құпия сырларын анықтап ашу еш мүмкін емес еді. Айға, Шолпанға, Қызыл ғаламшар – Марсқа қарай керуен тізген автоматты ғаламшараралық кемелер олардың бет-бейнелерін Жерге телебайланыс арқылы жеткізді. Жер бетіндегі ең қуатты деген расытхана – обсерваторияның өзінен ондай толық мәлімет алу еш мүмкін емес-ті. Тіпті,

Жердең Байқоңырдан басқарылған “Луноходтардың” Ай бетін шарлап, ғарыш кемелерінің Ай топырағын елге әкелгені баршамызға аян. Осының бәрі де жұлдызшы – ғалымдардың ғылыми зерттеу әрекеттерінің аясын кеңейте түсті. Күн жүйеміздегі аспан денелері тоғыз ғаламшармен шектелмейді. Олардың көпшілігінің серіктері бар. Жерімізде жалғыз Ай болса, Қызыл ғаламшарда Фобос және Деймос дейтін екі Асқақ ғаламшар – Юпитерде кәдімгі дүрбімен көруге болатын ең жарық Ганимед, Еуропа, Ио – барлығы он алты, Қоңырқай ғаламшар – Сатурнның Титан, Мимас, Энцелад – барлығы он бес, Уран ғаламшарының бес,

Нептунның үш, Плутонның бір серігі бар. Олардың бәрі де Күн жүйемізіндегі өзіндік жарасымды арттыра түседі. Серіктердің көбі дерлік автоматты ғаламшараралық кемелерге орнатылған бейнекамералар арқылы суретке түсірілді.

Бұдан бірнеше ғасырлар бұрын-ақ жұлдызшы-ғалымдар болжамдаған ғаламшарлар белдеуіндегі жекедара ғаламшарлар өз кезегімен ашылып келеді. Күн жүйемізіндегі Қызыл ғаламшар – Марс пен Асқақ ғаламшар – Юпитердің екі аралығындағы ғаламшарлар белдеуіне бақылау-зерттеу жұмыстары мен жаңа ғаламшар ашуда Украинадағы Қырым Астрофизика обсерватория-

сы ғалымдарының еңбектері ерекше нәтижелі. Белгілі ғалым-астроном Николай Степанович Черныхтың үлесінде 49 кіші ғаламшар мен екі құйрықты жұлдыз бар. Кейінгі кездері ашқан жаңа кіші ғаламшарға Н.С. Черных әлемге әйгілі Байқоңырдың есімін берді. Байқоңыр ғаламшары өз айналым жолымен Күнімізді 3 жыл 75 күн сайын бір айналып шығады. Жерімізге мейлінше жақындап келген сәттерінде жұлдыздық шамасы арта түседі. Ол қазақ жеріндегі әйгілі ғарыш айлағын кең даласы мен қаласын ғарыш кеңістігіне алып шыққандай символдық үлкен әсер береді адам баласына.